

Єфімов В.В.кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.98 : 343.373

ОСОБЛИВОСТІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВИКРАДАНЬ В АПК УКРАЇНИ

Розглянуто сучасні проблеми та особливості оперативно-розшукового забезпечення доказування під час розслідування викрадань в АПК України. Наголошено, що однією з умов ефективної діяльності щодо оперативно-розшукового забезпечення доказування під час розслідування викрадань в АПК України є визначення і глибоке вивчення об'єктів злочинного посягання. Стосовно планування пошукових заходів існує проблема, пов'язана з недостатньою кількістю емпіричних досліджень, які дають матеріал для узагальнення характеристик особи злочинця. Це необхідно для визначення переліку осіб, які повинні перебувати на профілактичному обліку. При встановленні такого переліку потрібно мати на увазі: вік (вікові групи) осіб, які вчиняли корисливі злочини; їх минулу та сьогоденну поведінку (наявність судимості, вид занять, зайнятість і характер зайнятості у вільний від роботи час), відносини в родині й у колективі тощо.

Ключові слова: ознаки викрадань у сфері АПК України; ознаки приховування злочинних дій; характеристика моделі викрадання; типові ознаки викрадань; особливості побудови версій.

Постановка проблеми. Важливе значення в забезпеченні економічної безпеки АПК відводиться органам Національної поліції. Проте реорганізація Міністерства внутрішніх справ, що проводиться упродовж останніх років, призвела до ряду проблем, що відбилися на забезпеченні однієї з функцій органів Національної поліції – захисту економіки, а саме: протидії економічній злочинності.

Аналіз ситуації, що складається у сфері АПК, показує, що криміногенні чинники значною мірою визначають не лише його сьогоденний стан, але і перспективи розвитку. Підтвердженням процесу активної криміналізації є кількість злочинів економічної спрямованості, що вчинюються в АПК, а також суми заподіяного матеріального збитку.

Статистичні дані свідчать, що у 2015 році в АПК викрито більше 600 розкрадань і привласнення майна посадовими особами суб'єктів господарювання [1].

За дев'ять місяців 2016 року в АПК викрито майже 593 факта викрадання¹.

¹ Аналітична довідка Департаменту захисту економіки Національної поліції України. – К., 2016.

Виходячи з цих обставин, а також з метою підвищення ефективності діяльності підрозділів захисту економіки Національної поліції виникла необхідність у концептуальному розгляді комплексу організаційних заходів, спрямованих на оперативно-розшукове забезпечення доказування під час розслідування викрадань в АПК.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Правові засади особливостей та організації викриття економічних злочинів, особливо здійснення цієї діяльності стосовно до окремих галузей економіки, у спеціальній літературі говориться досить докладно, зокрема в роботах: К.В. Антонова, А.І. Берлача, В.І. Василичука, В.Я. Горбачевського, Е.О. Дідоренка, О.Ф. Долженкова, В.П. Захарова, Я.Ю. Кондратьєва, В.С. Кубарева, М.І. Камлика, І.П. Козаченка, А.І. Капітанського, В.В. Матвійчука, Д.Й. Никифорчука, В.Л. Ортинського, В.І. Литвиненка, В.І. Лебеденка, К.М. Ольшевського, І.В. Сервецького, М.М. Перепелиці, В.Д. Пчолкіна; О.О. Савченка, О.П. Снігерьова, А.І. Федчака та ін.

Незважаючи на велику кількість публікацій з викриття економічних злочинів, а також низку досліджень з даного питання, наукове і практичне рішення названої проблеми представляє певну складність. Уважний аналіз опублікованих робіт свідчить, що по багатьох важливих питаннях вона дискусійна і вимагає подальшого дослідження, більшість питань, пов'язаних із організацією викриття економічних злочинів не тільки в АПК, а й об'єктів господарювання в цілому потребує комплексної системи вивчення та впливу з боку вчених та практиків.

Мета даної статті – проаналізувати окремі аспекти особливостей, що пов'язані з викраданнями на підприємствах АПК України, а також закономірностей виявлення, розслідування злочинів, вказаної категорії.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі дослідниками дуже часто приділяється увага організаційно-управлінським та правовим обставинам і чинникам, які сприяють вчиненню злочинів у сфері АПК України.

Процес перетворення економічних стосунків у нашій країні характеризується значними труднощами, реформи мають не завжди послідовний, а іноді і суперечливий характер. На тлі певного поліпшення економічної обстановки виразно простежується нерівномірність розвитку окремих галузей економіки. До числа тих, що відстають по темпах розвитку, належить агропромисловий комплекс. Відсутність чіткої державної політики в даній сфері, земельне питання, що тривалий час не вирішувалося, одночасна дія безлічі нормативних актів, що часто не узгоджуються один з одним, значною мірою негативно впливають на результати реформування та правових перетворень у сільському господарстві [4].

Загальне зростання злочинів у сфері економіки визначає досить високу криміногенну зараженість цієї галузі виробництва. Причиною такого положення є перш за все те, що за останні роки правоохоронними органами значною мірою втрачені оперативні позиції на багатьох сільськогосподарських об'єктах. Це обумовлено пануючою в суспільстві думкою, що втручання

держави у справі господарюючих суб'єктів має бути мінімальним, та що контроль з боку держави за діяльністю приватного підприємства суперечить принципу свободи економічної діяльності¹.

Для успішного оперативно-розшукового забезпечення доказування під час розслідування викрадань в АПК України оперативним працівникам необхідно поставити перед собою такі завдання:

- сформувати уявлення про модель злочинної діяльності по привласненню або розтраті на підприємствах сільського господарства;

- вивчати матеріали слідчої і судової практики з метою формування уявлення про помилки, які були допущені оперативними працівниками на стадіях заведення і провадження за оперативно-розшуковими справами, і на стадії досудового розслідування;

- досліджувати базу даних за допомогою статистичних методів аналізу з метою виявлення кореляційних взаємозв'язків між ознаками механізму злочинної діяльності викрадачів на підприємствах сільського господарства і інтерпретувати отримані результати;

- володіти алгоритмом дій з виявлення викрадань на підприємствах сільського господарства на основі типових версій по цій категорії злочинів;

- знати перелік обставин, що підлягають встановленню і подальшому доказуванню обставин для відкриття кримінального провадження і рекомендації по виконанню перевірочних дій;

- мати в розпорядженні знання, пов'язані з виконанням окремих слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, а також використанням різних форм спеціальних знань при розслідуванні викрадань на підприємствах АПК України.

Стосовно формування уявлення про модель злочинної діяльності необхідно вказати, що першим етапом вивчення злочинної діяльності викрадачів на підприємствах сільського господарства є формування блоку відомостей про модель її механізму. Формування моделі механізму злочинної діяльності припускає виділення системотворного чинника і визначення ознак кожного елемента моделі. Для даного виду механізму злочинної діяльності першочерговим є суб'єкт злочину. Ознаки суб'єкта викрадання мають визначальне значення для вибору напряму розслідування і визначення тактики окремих слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, також вони зумовлюють вибір способу викрадання у рамках злочинної діяльності. З безлічі ознак суб'єкта злочинної діяльності, на наш погляд, основною є ознака, що визначає посадове положення особи. Саме посада має основне значення в системі механізму злочинної діяльності викрадачів. Тому ознака посади повинна виступати системотворною ознакою.

Виявлення і розслідування викрадань у сфері сільського господарства в

¹ На вказані факти звертають увагу більшість дослідників [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sergeikuchkov.edu.kh.ua/Files/downloads/%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B5%20%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8F%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf>

переважній більшості випадків здійснюється від особи до злочину. Це вимагає відображення взаємозв'язків, передусім, між посадою й іншими ознаками, особливо способом злочину. І хоча посада суб'єкта не є єдиною зумовлюючою особливістю цього виду злочинної діяльності, постановка цієї ознаки в основу системи дозволяє раціональніше підійти до її дослідження, враховуючи мету використання його результатів.

Для якісного дослідження механізму злочинної діяльності викрадачів у сфері сільського господарства оперативним працівникам необхідно ретельно вивчати архівні матеріали: як кримінальні провадження, так і оперативно-розшукові матеріали. Тільки так у достатній мірі можна добитися повної і конкретної інформації про механізм викрадань.

Що стосується характеристики суб'єкта викрадань на підприємствах сільського господарства, то первинною є посада, оскільки вона відображає характерні для цього виду злочинної діяльності посади, які заміщають викрадачі. Місце в ієрархії посад визначає коло прав суб'єктів по управлінню нижчестоячими співробітниками і за розпорядженням матеріальними цінностями, що належать підприємству, що, на нашу думку, є основним чинником, що визначає вибір суб'єктом конкретних предметів злочинного посягання і його способів.

Найбільший обсяг прав має в розпорядженні директор (голова) господарства, а, відповідно, найменший – рядові робітники: водії, трактористи, комбайнери, скотарі і т. п., які в деяких випадках можуть виконувати функції матеріально відповідальних осіб. У досліджуваній структурі деякі версії про посадове положення суб'єкта включають припущення про декілька конкретних посад. Це до певної міри знижує пошукову значущість версії, проте, це об'єднання окремих ознак продиктоване необхідністю реалізації принципу виділення даних статистичної вибірки, воно зроблене обгрунтовано і не виступає за рамки допустимого.

Відомості про стать, вік, сімейний стан і освіту суб'єкта не вимагають пояснення, оскільки відображають традиційні ознаки суб'єкта будь-якої злочинної діяльності.

Відомості про наявність безпосереднього доступу до об'єкта посягання вказує на можливість суб'єкта безпосередньо, без участі третіх осіб, здійснити дії з вилучення майна. Така можливість виникає у разі, коли майно знаходиться у безпосередньому володінні особи, передане йому на зберігання або для транспортування. Ці відомості дозволяють значно звужити коло можливих викрадачів або припустити, яке майно, можливо, стало предметом викрадання.

Відомості про термін роботи дозволяє нам перевірити дві гіпотези про взаємозв'язок часу роботи на певній посаді і часу роботи на підприємстві з іншими ознаками механізму викрадання. У цьому випадку йдеться про посаду, яку займав суб'єкт на момент вчинення злочину.

Відомості про роль суб'єкта у злочинній групі при вчиненні злочину в співучасті передбачають наявність можливого взаємозв'язку між цією озна-

кою і посадою суб'єкта, а так само діями з підготовки, здійснення і приховування злочину.

Відомості про можливі дії суб'єкта з пошуку покупців викраденого відображають характерну ознаку способу окремих викрадань, при якому злочинці, з метою забезпечення швидкої реалізації майна, що викрадається, на стадії підготовки підшують покупців з числа місцевих жителів або приїжджих осіб. При цьому вони пропонують громадянам придбати корми, тварин та ін. і заздалегідь обговорюють вартість і об'єм товарів, що продаються. Значущість цих відомостей полягає в тому, що на їх основі можливе формування напрямів з пошуку можливих свідків злочинної діяльності і місця їх знаходження, а так само про місце знаходження викраденого майна.

Виявлення викрадань на підприємствах сільського господарства пов'язане із здійсненням цілеспрямованої діяльності правоохоронних органів з пошуку ознак злочинної діяльності у відповідній сфері виробництва [2, с. 103].

Привласнення або розтрата належать до так званих латентних злочинів. Проблема виявлення латентних викрадань нерозривно пов'язана з можливістю подолання латентності, що, у свою чергу, стає можливим лише в результаті виділення з іншого злочинного середовища інтелектуальних "відбитків" викрадань. Вочевидь, що вирішення усієї проблеми має на увазі рішення, щонайменше, двох пов'язаних аспектів: перший, "відбитки" нас цікавитимуть як результат, а другий, як процес, оскільки в якості результату «відбитки» злочинів можуть за своєю формою бути аналогічними багатьом видам злочинів. Процеси ж їх виникнення, існування, зміни можуть не співпадати. Це може бути реалізовано шляхом використання знань про типові слідові картини викрадань (результаті злочинної діяльності) і їх кореляційні взаємозв'язки з іншими ознаками злочинної діяльності, що дозволяє виділити викрадання в числі інших схожих злочинів.

Розглянемо типові ознаки викрадань на підприємствах сільського господарства. Під ознаками привласнення або розтрата традиційно розуміються «сліди-відображення» дій матеріально відповідальних і інших осіб в певній ситуації конкретним чином, яким створюються невраховані надлишки, робиться їх вилучення і збут. Домінує думка, і це підтверджують дослідження архівних матеріалів, що розглядати ознаки викрадань необхідно ширше за рахунок включення в них тих «слідів», що вказують на наявність ознак кримінальної події. Тут необхідно розглядати сукупність об'єктивних ознак економічного, технологічного, документального й іншого характеру, значущість яких для розвитку злочинної діяльності викрадачів встановлена в результаті дослідження механізму привласнення або розтрата.

Викрадання на сільськогосподарських підприємствах, в переважній більшості, виявляються в результаті [1, с. 67–72]:

а) здійснення цілеспрямованих оперативно-розшукових заходів по виявленню відповідних злочинів оперативними підрозділами;

б) здійснення перевірочних заходів за заявами керівників або інших осіб підприємств про вчинений злочин;

в) здійснення перевірочних заходів за фактами наявності надлишків або недостачі товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів у окремих матеріально відповідальних осіб, що встановлено у рамках ревізійної діяльності на підприємстві;

г) перевірки фактів затримання співробітниками патрульної поліції транспортних засобів, що перевозять майно без супровідних документів.

Вочевидь, що основна важкість роботи з виявлення замаскованих викрадань покладається, передусім, на оперативні підрозділи захисту економіки Національної поліції.

Цілеспрямована діяльність з виявлення викрадань може здійснюватися за напрямками "від особи до злочину" і "від окремих ознак злочинної діяльності до її суб'єкта". В даному випадку напрям "від особи до злочину" розуміється як здійснення комплексу заходів стосовно окремих осіб, які запідозрені у скоюванні відповідних злочинів. В основі цих дій можуть лежати відомості, наприклад, про те, що спосіб життя деяких працівників сільськогосподарських підприємств явно не відповідає їх офіційним джерелам доходів [5, с. 147].

Під напрямом діяльності "від окремих ознак злочинної діяльності до її суб'єкта" розуміється встановлення способу викрадань, сліди якого були виявлені, і особи, що вчинила цей злочин. Так само перевіряються повідомлення про вчинений злочин і інформація про виявлені факти недостачі або надлишків майна, а так само про транспортування майна без супровідних документів [5, с. 148].

Спільне планування слідчим і оперативним співробітником розслідування по привласненню або розтраті на підприємствах сільського господарства повинно бути підпорядковано ряду загальних і спеціальних вимог. До загальних вимог належать обов'язковість і конкретність планування, а також облік прямої залежності між складним характером механізму злочинної діяльності викрадачів і складністю змістовної сторони планування розслідування привласнення або розтрати. В першу чергу розгорнутий і багаторівневий план потрібен у справах про групові викрадання і викрадання, що вчинені у великих розмірах.

Ще однією особливістю побудови версій є специфіка формування фактичної бази версій. Висуненню версій у справах про викрадання найчастіше передують не процесуальна діяльність слідчого, що проводиться у рамках первинних дій, а оперативно-розшукова робота підрозділів захисту економіки Національної поліції, або офіційні перевірки контролюючих або наглядових органів. Саме ці дані (оперативні і перевірочні) складають фактичну базу версій.

Специфічна риса процесу побудови версій в розслідуванні викрадань полягає в тому, що побудова версій відбувається до відкриття кримінального провадження. При цьому, якщо фактична база версій формується за допомогою оперативних даних підрозділів захисту економіки Національної поліції, то період часу, що відділяє етап висунення версій від етапу початку розслі-

дування, як правило, значніший, ніж при офіційних перевірках матеріалів. Це викликано, по-перше, обмеженням процесуальних термінів для виконання гласних перевірочних дій і, по-друге, великими пошуковими можливостями оперативних підрозділів, конспіративним характером їх проведення [6, с. 110].

Деякі типові версії, що висуваються на самому початку розслідування викрадання, зберігають своє значення і на подальших етапах. Виявляючи ті або інші ознаки злочинів, слідчий підходить до їх оцінки з позицій основних типових версій [9, с. 133].

Випадки, що зустрічаються серед типових ситуацій у справах про викрадання, особливо багатоепізодні, значно вище, ніж при розслідуванні інших злочинів. Це обумовлює важливу роль і здебільшого універсальний, "наскрізний" характер типових версій, що дозволяє правоохоронним органам виконувати пошукові функції на усіх етапах оперативної і слідчої роботи.

Висновок. Однією з умов ефективної діяльності щодо оперативно-розшукового забезпечення доказування під час розслідування викрадань в АПК України є визначення і глибоке вивчення об'єктів злочинного посягання. Стосовно планування пошукових заходів існує проблема, пов'язана з недостатньою кількістю емпіричних досліджень, які дають матеріал для узагальнення характеристик особи злочинця. Це необхідно для визначення переліку осіб, які повинні перебувати на профілактичному обліку. При встановленні такого переліку потрібно мати на увазі: вік (вікові групи) осіб, які вчиняли корисливі злочини; їх минулу та сьогоденну поведінку (наявність судимості, вид занять, зайнятість і характер зайнятості у вільний від роботи час); відносини в родині й у колективі тощо.

Бібліографічні посилання

1. Єфімов В.В. Особливості виявлення і викриття економічних злочинів в АПК України / В.В. Єфімов // Науковий вісник ДДУВС. – № 4. – 2015. – С. 64–74.
2. Пчолкін В. Д. Особливості профілактики злочинів на підприємствах харчової промисловості / В. Д. Пчолкін // Науковий вісник Юридичної академії МВС України. – 2004. – № 1 (14). – С. 100–106.
3. Пчолкін В. Д. Слідчі версії як основа планування при розкритті злочинів у харчовій промисловості / В. Д. Пчолкін // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 2004. – № 3. – С. 92–100.
4. Сюравич В.Г. Запобігання корисливим злочинам в аграрному секторі економіки України : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право. – Київ, 2007.
5. Пчолкін В. Д. Особливості розслідування розкрадань, що вчинюються у сфері харчового виробництва // Вісник ХНУВС. – № 4 (55). – 2011. – С. 143–152.
6. Пчолкін В. Д. Слідчі версії та особливості планування розслідування злочинів у сфері виробництва продовольчих товарів / В. Д. Пчолкін, К.В. Аріт // Вісник ХНУВС. – № 3 (62). – 2012. – С. 107–113.
7. Кікінчук В. В. Способи вчинення злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі / В. В. Кікінчук // Науковий вісник Львівського держ. ун-ту внутр. справ. – Серія юридична. – 2013. – Вип. 3 (3). – С. 317–326.
8. Кікінчук В. В. Типові сліди злочинів, пов'язаних із використанням бюджетних

коштів в агропромисловому комплексі / В. В. Кікінчук // Право і безпека. – 2013. – № 1 (48). – С. 109–113.

9. Кікінчук В. В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування викрадень бюджетних коштів в агропромисловому комплексі / В. В. Кікінчук // Право і безпека. – 2013. – № 2 (49). – С. 131–136.

Ефимов В.В. Особенности оперативно-розыскного обеспечения доказывания при расследовании хищений в АПК Украины. Розглянуто сучасні проблеми та особливості оперативно-розшукового забезпечення доказування під час розслідування викрадань в АПК України. Наголошено, що однією з умов ефективної діяльності щодо оперативно-розшукового забезпечення доказування під час розслідування викрадань в АПК України є визначення і глибоке вивчення об'єктів злочинного посягання. Стосовно планування пошукових заходів існує проблема, пов'язана з недостатньою кількістю емпіричних досліджень, які дають матеріал для узагальнення характеристик особи злочинця. Це необхідно для визначення переліку осіб, які повинні перебувати на профілактичному обліку. При встановленні такого переліку потрібно мати на увазі: вік (вікові групи) осіб, які вчиняли корисливі злочини; їх минулу та сьогоденну поведінку (наявність судимості, вид занять, зайнятість і характер зайнятості у вільний від роботи час), відносини в родині й у колективі тощо.

Ключові слова: ознаки викрадань у сфері АПК України; ознаки приховування злочинних дій; характеристика моделі викрадання; типові ознаки викрадань; особливості побудови версій.

Yefimov V.V. Features of operational-search support of proving during investigation of thefts on agro-industrial complex of Ukraine. In the article modern problems and features of the operational search providing of finishing telling are considered during investigation of thefts in the agroindustrial complex of Ukraine. It is marked that one of terms of effective activity in relation to the operational search providing of finishing telling during investigation of thefts there are determination and deep study of objects of criminal trespass in the agroindustrial complex of Ukraine. In relation to planning of searching measures there is the problem, related to the insufficient amount of empiric researches that give material for generalization of descriptions of face of criminal. It is necessary for determination of list of persons that must be on a prophylactic account. At establishment of such list it is needed to bear in a mind: eyelids (age-related groups) of persons, that accomplished mercenary crimes; them past and today's behavior (a presence of previous conviction, type of employments, employment and character of employment, is in spare from work time), relations in family and in a collective and others like that.

Keywords: signs of thefts are in the sphere of agroindustrial complex of Ukraine; sign of concealment of criminal acts; description of model of theft; typical signs of thefts; feature of construction of versions.

Надійшла до редакції 12.12.2016